

3. - 6. klasse

Den sidste have

Om materialet

Materialet søger på en nænsom måde at lære eleverne at forholde sig til døden, som de uundgåeligt vil møde, - og som enkelte møder tidligt i livet i deres nærmeste relationer. Materialet søger på ingen måde at være en sorgterapi. Døden behandles kun alment ud fra kirkegården og dens symboler og ud fra elevens bevidsthed om familie og slægtninge, herunder de gamle, hvoraf nogle sikkert allerede mangler i familiekæden. Materialet kæder sorg og savn sammen med at holde af sin familie og sine venner og nærmeste.

Oversigt

Undervisningen har to hovedelementer.

- En vandring på en *kirkegård*, hvor der lægges mærke til gravsten, symboler og kærlige ord
- Et arbejde på klassen over den *enkelte elevs slægt*. Dette arbejde fortsættes hjemme sammen med forældre og familie. - Elevens forståelse af sin slægt kan fx udvides ved, at eleven skal spørge sine bedsteforældre om tipoldeforældrene og tegne familiens forgreninger, evt. skrive lidt om det, som bedsteforældrene kan fortælle om sine forældre, hvor de boede og hvad de lavede. Evt. også særlige begivenheder og kriser i livet.
- Desuden
  - Folkekirkens begravelsesritual
  - Symboloversigt

Den sidste have er et materiale for indskolingen og mellemtrinnet. Hæftet er på otte sider og kan frit kopieres. Materialet kan også downloades fra skoletjenestens hjemmeside: kirke-skole.dk

Tak til Folkekirkens Skoletjeneste i Næstved og til Folkekirkens Skoletjeneste i Køge for inspiration til hæftet.

Illustrationer: Saxoart, Michael Nielsen, Næstved

Materialet er udarbejdet af cand.pæd. Poul Astrup, 2015. Mailadresse: skoletjeneste@gmail.com

En gåtur på kirkegården

Se på gravstenene!

Symbolet for fødsel er _____ Tegn her →

Symbolet for død er _____ Tegn her →

Hvor gammel blev den ældste, som du kan finde på kirkegården? _____

Personen blev født i år _____ og døde i år _____

Hvor gammel var den yngste, som du fandt på kirkegården? _____

En kirkegård er opdelt i forskellige områder. Nogle begravnes i en kiste. Andre bisættes, fordi de er blevet brændt, og derfor er der kun aske tilbage. Den lægges ned i en lille krukke og graves ned i jorden. Krukken kaldes for en urne. Kan du finde, hvor urnerne ligger?

Kirkegården er en mindeplads for de afdøde.

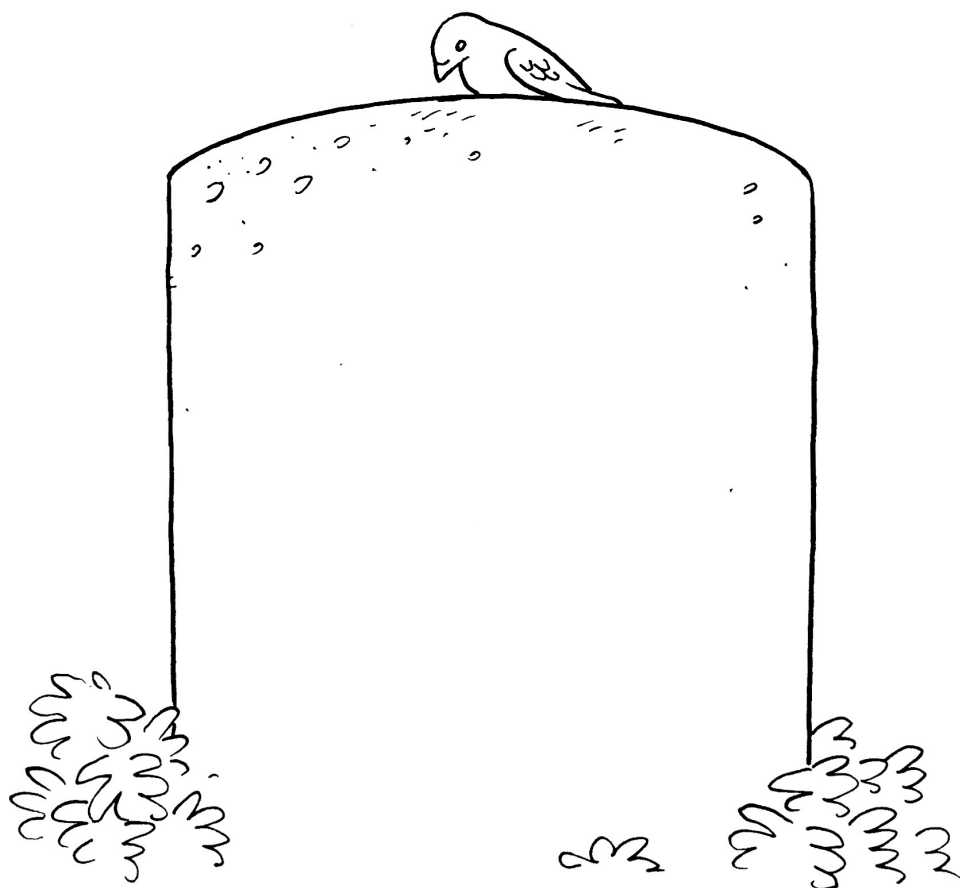
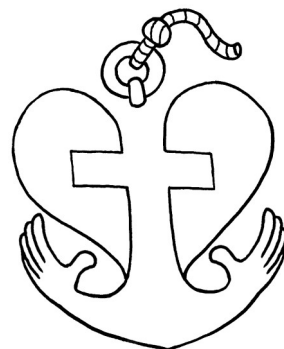
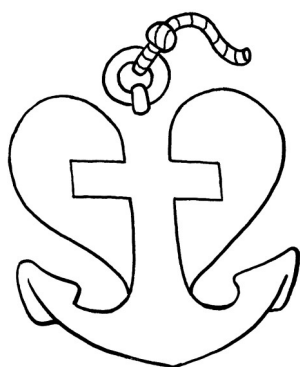
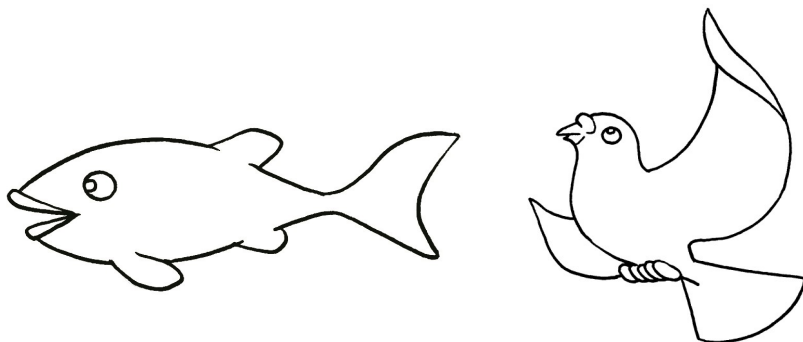

Ved en begravelse eller en bisættelse siger præsten altid disse tre sætninger. Hvad betyder de?

- *Af jord er du kommet*
- *Til jord skal du blive*
- *Og af jorden skal du igen opstå*

Symboler på kirkegården

På kirkegården finder du mange symboler. Et symbol *betyder* noget. En **due** betyder fred. Et **kors** betyder tro og Jesus. Et **hjerter** og en **rose** betyder kærlighed. Et **anker** betyder håb. En **sommerfugl** betyder opstandelse. En **sol** betyder Gud.

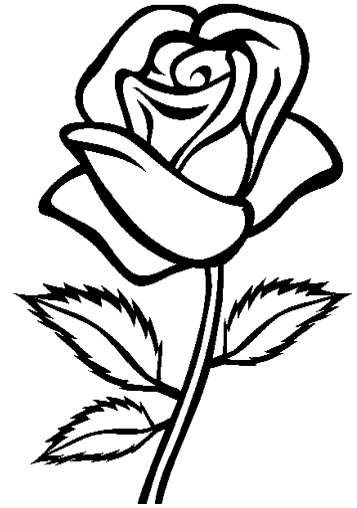
Tegn
symboler
på
gravstenen

Jeg savner dig!

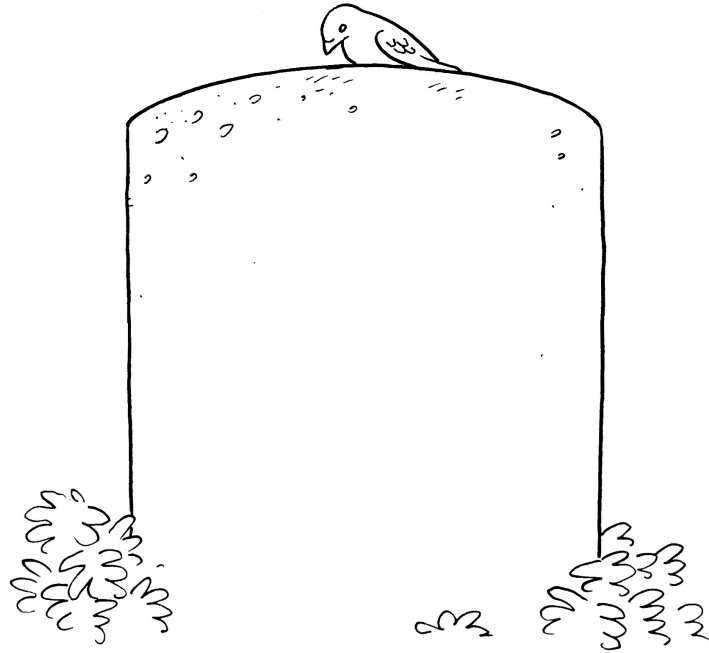
Hver gang én dør, er der nogen, der savner.

Jo mere man har holdt af hinanden, jo mere savner man hinanden.

Alle mennesker savner nogen: en bror eller søster, en far eller mor, en bedstemor eller bedstefar, en oldemor eller en oldefar, en ven, en fra klassen, eller måske en fra vejen, hvor man bor.

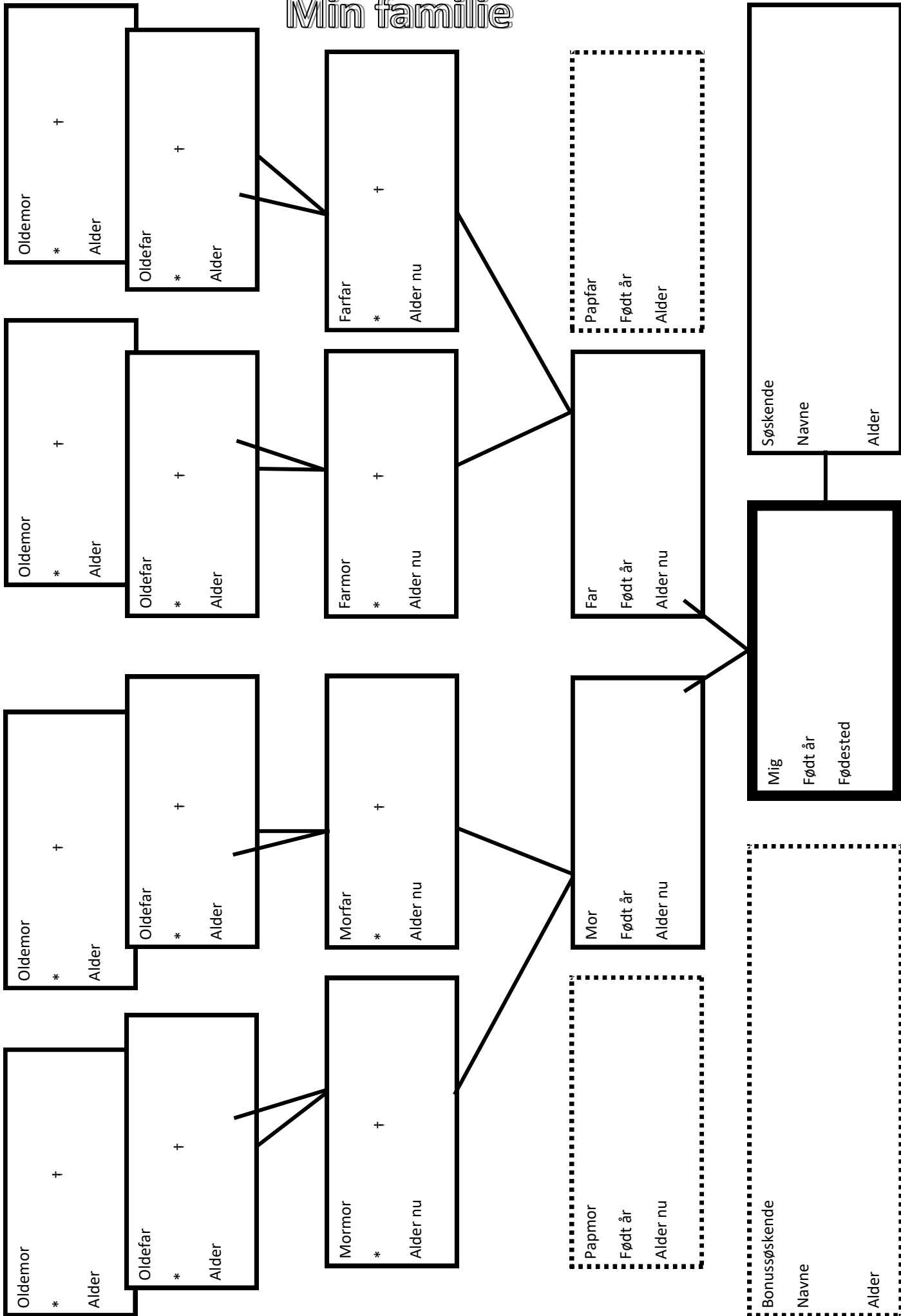

På et gravsted kan man tit se, at der er nogen, som savner den døde. Der står små kærlige ord. Skriv nogle af de kærlige ord på gravstenen, som du har set på kirkegården:

Skriv et lille digt om en afdød, som du savner. Skriv om det, som du husker og som du savner, når du kommer til at tænke på den afdøde.

Min familie

Forkortet gengivelse af begravelsesliturgien i folkekirken

PRÆLUDIUM

SALME

HILSEN *Præsten siger:*
Nåde være med jer
og fred fra Gud, vor Fader,
og Herren Jesus Kristus.

INDLEDNINGSKOLLEKT (bøn)

LÆSNINGER (fra Bibelen)

TROSBEKENDELSEN

SALME

PRÆDIKEN til de efterladte

SALME

JORDPÅKASTELSE ved *bisættelse* i kirken eller kapellet

De helt samme ord siges ved en *begravelse*, men først ude på kirkegården efter at kisten er blevet sænket i jorden

Præsten siger:

Lovet være Gud, vor Herre Jesu Kristi Fader,
som i sin store barmhjertighed
har genfødt os til et levende håb

ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde. Præsten kaster jord på kisten tre gange og siger:

N.N. af jord er du kommet.

Til jord skal du blive.

Af jorden skal du igen opstå.

Lad os bede!

Fadervor bedes i kor.

VELSIGNELSEN

SALME

SLUTNINGSKOLLEKT (bøn)

Ordene ved *jordpåkastelsen* stammer fra Bibelen og udtrykker på én gang menneskelivets umiddelbare virkelighed og den kristne tro på frelse og håbet om opstandelse fra de døde →

I den *apostolske* trosbekendelse hedder det:

Vi tror på .... kødets opstandelse og det evige liv

I den *nikænske* trosbekendelse hedder det:

Jeg tror på Jesus Kristus, som ... skal komme igen i herlighed for at dømme levende og døde, og der skal ikke være ende på hans rige.

...

Jeg bekender én dåb til syndernes forladelse og forventer de dødes opstandelse og den kommende verdens liv.

Nogle citater fra Bibelen:

Da formede Herren mennesket af jord og blæste livsånde i hans næsebor, så mennesket blev et levende væsen.

1. Mosebog 2,7

Støvet vender tilbage til jorden, hvor det var, og livsånden vender tilbage til Gud, som gav den.

Prædikerens bog 12,7

Og ligesom det er menneskenes lod at dø én gang og derefter dømmes, sådan er Kristus ofret én gang for manges synder og vil anden gang komme til syne ... for at frelse dem, der venter på ham.

Hebræerbrevet 9,27

Lovet være Gud, vor Herre Jesu Kristi Fader, som i sin store barmhjertighed har genfødt os til et levende håb ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde.

1. Petersbrev 1,3

Due:	Helligånden - Fred, i Lukasevangeliet står der: "Og Helligånden kom ... i skikkelse af en due"
Hjerte:	Kærlighed
Ringe:	Uendelighed, evighed
Stige/trappe:	Jakobsstigen, 1. Mosebog kap. 28. Sammenbinder himmel og jord, Gud og mennesker.
Engle:	Budbringere fra Gud. Englene forkynder Jesu fødsel og opstandelse.
Palmegren:	Lovprisning og evigt liv
Hestesko:	Held og lykke
Firkløver:	Held og lykke
Stjerne:	Stjernen over Betlehem julenat. Jesu fødsel. Ofte placeret foran afdødes fødselsdato.
Kirkeklokker:	Kirken, den kristne tro/samling
Svane:	Jesus
Enhjørning:	Uskyld og renhed
Flammer:	Helligånden
Bog, -rulle:	Evangeliet - Biblen
Briller:	Visdom
Drueklase:	Jesus død på korset
Elefant:	Kyskhed
Korset:	Det centrale symbol på den kristne tro. Ofte placeret foran afdødes dødsdato.
Rose (verdslig):	Kærlighed, frugtbarhed (Venus' skød)
Rose (kristelig):	Jesu blod (som han udgød for vor skyld)
Rose (brækket stilk):	Et liv der blev afbrudt for tidligt
Lilje:	Opstandelse/genopstandelse, - Liljen genopstår fra sit løg.
Egestamme:	Patriark, mentor, husets herre
Livets træ:	Det evige liv
Kors, hjerte, anker:	Tro, håb og kærlighed
Bi:	Flid, uskyld, udødelighed, håb og opstandelse
Bikube:	Et flittigt liv/arbejdsom person
Egeløv:	Et liv i etaten
Vedband:	Sammenhold/familiemenneske
Due:	Fred eller Helligånden (kristent)
Fisk:	Gammelt symbol for Kristus (IXTUS)
Forglemmigej:	Glem mig ikke!
Græshoppe:	Intet varer evigt
Hyrde:	Jesus
Sommerfugl:	Et symbol på opstandelsen og det evige liv.
Foldende hænder:	Bøn
Hænder vendt op:	Modtagelig for troen
Kamel:	Lydighed
Kanin:	Frugtbarhed
Trekløver:	Treenigheden
Kurv med brød/fisk:	Nadveren
Laurbærkrans:	Udødelighed
Nellike:	Jesus var også et menneske
Oliegren/oliven:	Fred
Olielampe:	Årvågenhed - tænke sig om
Påfugl:	Udødelighed og opstandelse
Regnbue:	Fred og forsoning
Sneglehus:	Grav og opstandelse
Sol:	Gud
Timeglas:	Livet er flygtigt og slutter på et tidspunkt
Ugle:	Visdom
Valmue:	Jesu lidelse
Øje:	Gud

symboler